

МАРКО НЕДИЋ

**ДВЕ ПОЕТИЧКЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ
У ЧЕТРНАЕСТОМ КОЛУ
АНТОЛОГИЈСКЕ ЕДИЦИЈЕ
*ДЕСЕТ ВЕКОВА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ***

И четрнаесто коло Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске с великим разлозима следи приређивачки концепт претходних кола. И у новом колу је, наиме, као што је било и у тринаестом и неким претходним, искључиво реч о писцима који су у двадесетом и на почетку овог века написали значајна књижевна дела. И у њему су приређивачи такође бирани између већ раније проверених имена у овој Едицији, и сасвим нових тумача новије српске књижевности. Тиме је потврђена намера Уређивачког одбора и његовог главног уредника да се не само избором писаца него и избором приређивача покрије целина српског културног, језичког и књижевног простора и да се истовремено у критичко тумачење важних остварења новије српске књижевности укључи што већи број млађих научних сарадника и критичара и нових методолошких основа од којих они полазе. И у овом колу је на том принципу успостављена функционална равнотежа између аутора нужно иновираних стандардног књижевног писма и изразитих представника модерних еволутивних и поетичких могућности и потреба новије српске књижевности. Четворица писаца четрнаестог кола о чијим изборима са задовољством овде говорим – Александар Вучо, Душан Матић, Давид Албахари и Радослав Петковић – у том контексту су знатно допринели модернизацији српске књижености двадесетог, а двојица од њих и првих двеју деценија садашњег века.

Књигу *Александар Вучо* и *Душан Матић* приредиле су две младе приређивачице. Избор из књижевног дела Александра Вуча

поверен је књижевној историчарки из Новог Сада др Драгани Бедов, а избор из дела Душана Матића професорки књижевности Филозофског факултета у Источном Сарајеву др Жељки Пржуљ. Обе су, поред аналитички интонираних предговора, нагласиле да су ова двојица некадашњих надреалиста и у међуратном времену и у периоду после Другог светског рата имала значајну улогу у развоју модерне српске књижевности.

Драгана Бедов је посебну критичку пажњу посветила генези Вучовог књижевног дела, од раних и доцнијих надреалистичких текстова, преко првих песама објављених у збирци *Крoв над њрозором* (1926), лирског надреалистичког романа *Корен вида* (1928) и поеме *Хумор Засјало, Неменикуће, Ћирило и Мејоодије* и *Нејовраји Хумора Засјалої*, ствараних у жеку надреалистичке књижевне акције почетком тридесетих година, до касних лирско-медитативних записа објављених у његовој последњој књизи с насловом *Фрајменићи* (1983). Први део избора посвећен је типичним надреалистичким написима, с обиљем поетских и ониричких стилских елемената, асоцијативних веза и аутоматског текста, као и ставова о индивидуалној слободи и изразито емотивном и лирском потенцијалу нове књижевности. У њему је истакнут и Вучов однос према књижевној и идеолошкој левици и социјалној литератури, према којима се кретала његова књижевна мисао у другој међуратној деценији, најизразитије у поеми *Марија Ручара* писаној заједно са Душаном Матићем, у којој је, као и у романима ствараним по завршетку Другог светског рата, био веома наглашен његов ауторски друштвени и политички ангажман. У другој целини избора Вучова рана поезија постала је могућна илустрација првог модернистичког таласа у српској књижевности после Првог светског рата, да би у *Корену вида*, „поеми у прози”, како га је у једном разговору означио сам Вучо, посебно видљиви били наглашени поетски елементи и неконвенционална структура текста и аутобиографски мотиви из времена ауторовог школовања у Француској током Првог светског рата. На надреалистичке поеме, које су са своје стране обележене изразитом језичком и семантичком слободом произашлом из аутоматског писања и индивидуалном хумора као битних одлика Вучове језичке инвенције, умногоме се надовезивала и његова међуратна и послератна поезија за децу, која је, заједно с поезијом Душка Радовића, најодлучније утицала на развој српске књижевности за децу друге половине двадесетог века. Потврду и допуну значаја Вучових књижевних остварења у савременој српској култури Драгана Бедов је пронашла у критичком тумачењу његових романескних дела из пера Петра Цацића.

Компонујући избор из књижевног дела Душана Матића, Жељка Пржуљ је највећу истраживачку пажњу с разлогом посветила његовој есејистици и поезији. То је, поред добро компонованог избора, посебно наглашено у њеном предговору, у којем је Матићево књижевно дело доминантно сагледано у контексту модерне српске књижевности прве половине двадесетог века. У првом сегменту избора, с карактеристичним насловом „Сломи све речи”, којим се заговара слобода израза и раскид с књижевним конвенцијама, представљени су неки од Матићевих најзначајнијих есејистичких и прозних записа о надреализму, међу њима и познати заједнички проглас београдских надреалиста „Позиција надреализма”, са ставовима који су непосредно остваривани у њиховој тадашњој поезији и прози. У истом сегменту је и инвентивно Матићево тумачење Вучове дечје поезије и надахнути есеј написан као сећање на значај Бретонове личности и поезије за развој модерне књижевности двадесетог века. Поред супротстављања традиционалној и грађанској књижевности, одбране нагонских човекових потреба и жеља, значаја сна и хумора као великих потенцијала модерне поезије, слободне језичке инвенције, асоцијативних и лексичких игара, у тим написима је истакнута и неопходност колективног књижевног деловања, које је временом прерасло у приближавање већине надреалиста левичарским друштвеним идејама и поетици међуратне социјалне књижевности. Веза с поетиком надреализма потврђена је и у другом делу избора с насловом „Есеји и поезија”, у којем су се нашли неки од Матићевих најпознатијих есеја из међуратног времена и из педесетих и шездесетих година прошлог века посвећени појединим интелектуалним и филозофским идејама, општим темама књижевности, српској поезији и поезији уопште „као непрекидној свежини света”, роману као жанру и изабраним београдским темама. У том делу књиге налазе се и неке од његових најпознатијих песама, као што су „Годишња доба”, „Зарни влач”, „Мутан лов у бистрој води”, „Број 41 – 21 – 35”, „Заменице смрти”, „Зима 1941”, „Успаванка за погинуле који немају више од двадесет година”, „Море”, „Београд како га понекад видим”, „Писано пред зору” и многе друге. Матићева поезија, како је представљена у овом избору, остварила је успешан спој интелектуалне инспирације и тона, језичке, ритмичке и прозодијске разуђености и богатог тематског обухвата од личне до социјалне и патриотске мотивације, увек уздигнуте на општији ниво доживљаја и значења. Последњи одељак избора испуњавају ауторови записи инспирисани неким од непосредних доживљаја из културне и колективне стварности, чиме су овај избор и његова композиција донекле постали кореспондентни са избором Вучове поезије у првом делу

ове заједничке књиге. Критичка анализа поезије овог песника употпуњена је и огледом Новице Петковића о њеним најфреквентнијим поетичким особинама. Добра илустрација књижевног деловања Александра Вуча и Душана Матића јесте и увршћивање у овај избор њихове заједнички писане поеме *Марија Ручара*.

Такође, млада књижевна критичарка др Нина Живковић, која предаје књижевност на Учитељском факултету у Јагодина, приредила је избор из књижевног дела прозног писца и есејисте Радослава Петковића. У избор је укључила репрезентативне делове из романа *Пућу у Двирад*, *Сенке на зиду*, *Судбина и коменџари* и *Савршено сећање на смрт*, по три приповетке из збирки *Извештај о кући* и *Човек који је живео у сновима*, такође по један есеј из књига *Византијски Инженер* и *Колумбово јаје*. Уз тако представљену целину Петковићевог прозног и есејистичког дела, Нина Живковић је већ у аналитички писаном предговору истакла неке од најзначајнијих уметничких особина Петковићеве прозе и есејистике. Његово књижевно дело најпре је сагледала у контексту српске постмодернистичке прозе осамдесетих година прошлог века, да би у другом делу предговора критичку пажњу усмерила према тумачењу његових романа, приповедака и есеја. Притом је веома јасно назначила да се Петковићева проза, иако је настајала у оквирима постмодернистичког рукописа, у извесним поетичким тачкама, у првом реду тематским, готово од самог почетка донекле разликовала од прозе осталих представника постмодернистичког приповедања. Он је, наиме, много више од других писаца своје поетичке генерације користио теме историјске и псеудоисторијске природе, тиме у знатној мери успостављајући унутрашњи континуитет с прозом значајних српских стваралаца ранијих књижевних епоха, а притом не напуштајући неке од битних нијанси постмодернистичког писања, посебно „интертекстуални дијалог”, историографску метафикцију, аутопоетичко коментарисање описаних догађаја, ерудитску и културолошку асоцијативност. Петковићево интересовање за историјске, односно псеудоисторијске и културолошке теме илустровано је и понуђеним избором из његовог литерарног дела већ од прве изабране приповетке, од „Призора из Петстогодишњег рата”, свакако фиктивног ратног сукоба између европских држава, па до два романа с почетном имагинативно обликованом историјском мотивацијом – *Судбине и коменџара* и *Савршеној сећање на смрт*, и два изабрана есеја сличне основе и интелектуалне сугестивности – „Зашто је Платон био болестан?” и „На шта мислим када кажу Први светски рат?”. Одлуком да у избор укључи делове из четири кључна Петковићева романа Нина Живковић је сугерисала да у њима постоји не само унутрашње

стилско него и наговештено тематско и семантичко јединство про-изашло из наративног активирања односа културе, историје и фикције, које је у текстовима романа и приповедака обликовано у трајно, најчешће губитничко опирање књижевних ликова диктату историјских законитости. „Осуђеност на историју” књижевних протагониста и ауторова „иронијска скепса” према њој, с једне стране, и потреба за духовним складом књижевних ликова, са друге, као и „апологија приповедања” и повратак причи и тајни причања, само су неке од тема које су у изабраним текстовима Тихомира Брајовића и Гојка Божовића кореспондентне с кључним ставовима Нине Живковић о Петковићевом књижевном делу. Њиховим додатним тумачењима на крају књиге добијена је још потпунија и убедљивија критичка слика веома сложене прозе и есејистике аутора *Судбине и коменџара*, *Савршеној сећања на смрти*, *Византијској Инџернејта* и других књига.

Млади и данас веома активни књижевни критичар Драган Бабић приредио је избор из књижевног дела прозног писца и есејисте Давида Албахарија, који је, пре него што нас је напустио пре неколико месеци, могао да види своју књигу објављену у овој едицији. Бабић је у избор укључио три кратка ауторова романа: *Цинк*, *Мамац* и *Живојинињско царство*, четрнаест кратких прича, двадесет три још краће „сажете приче” и два есеја. Уз обиман и веома инспиративан предговор, он је Албахарија представио као најаутентичнијег заговорника постмодернистичке поетике у српској књижевности. Подједнаку критичарску пажњу усмерио је детаљном тумачењу и веома позитивном вредновању његових романа и кратких прича, показујући тиме да је Албахаријев наративни глас, као и Петковићев, изузетно успешан и максимално индивидуално обојен и у једном и у другом књижевном облику. Доживљавајући га као аутора који је највише допринео прихватању и ширењу постмодернизма у српској књижености, приређивач је, уз анализу основних поетичких особина његових романа и прича, истовремено назначио стилско јединство и доследност његовог прозног рукописа од самих почетака па све до последњих остварења, али је истовремено уочио и развојне линије његове поетике и извесне продуктивне новине у њој. Албахаријеву прозу критички је посматрао кроз три целине. Најпре као ране приче (*Породично време*, *Ојис смрти*, *Фрас у шући*, *Једносјавности*, *Пелерина*) и ране романи (*Судија Димитријевић*, *Цинк*, *Крајка књија*), затим као романи и приче настајале током боравка у Канади (*Снежни човек*, *Мамац*, *Мрак*, *Геџ и Мајер*, *Светијски џуџиник*, *Пијавице*, односно *Необичне џриче*, *Сваке ноћи у друћом џраду*, *Мале џриче*, *Дрући језик*), на крају, као приче и романи написане по повратку из Канаде (*Нове мале*

йриче, 21 йрича о срећи, Хоћемо још малих йрича, још, још и још, односно *Живойишњско царство, Данас је среда, Појовор*). И у раној и у доцнијој прози заступљене су неке од најчешћих особина Албахаријеве постмодернистичке наратије и његових опсесивних тема. А то су, између осталих, фрагментарност, интертекстуалност, сажетост израза и форме, такозвано приповедање поетике, аутобиографски мотиви, писање као покушај разумевања стварности, избегавање великих животних и књижевних тема, садржинско свођење текста на односе у породици, на доживљај емигрантског искуства и јеврејског идентитета, на усамљеност као на усуд књижевних ликова и немогућност истинске комуникације међу њима. У следећим стваралачким фазама у Албахаријев рукопис, као и у рукописе појединих других постмодерниста, уз задржавање неких од кључних особина раније поетике, постепено су улазиле и теме из непосредне стварности и историје. И у њима је, међутим, доминирала поетика минимализма и фрагментарности, активан однос према причи и причању и уздржан, готово меланхоличан тон приповедања. Донекле сличан тон понављао се и у изабраним есејима овог писца, у којима је напоредо с документарним слојем укључено и ауторово трауматично породично искуство. Албахаријеву прозу је са сличним методолошким претпоставкама, како је то учинио приређивач, тумачио и Михајло Пантић у изабраном критичком тексту на крају књиге. На основу таквих приступа, Давид Албахари се у Бабићевом избору и критичкој интерпретацији доживљава као један од наших најзначајнијих прозних писаца последњих деценија двадесетог и првих двеју деценија садашњег века, као максимално модеран аутор, радознао и отворен према различитим могућностима новог прозног говора. А таква је уосталом и већина писаца у овом колу.

(Коларац, 18. септембар 2023)